

บทที่ 7

สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นครั้งนี้ มีเป้าหมายเพื่อ ศึกษาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว และพัฒนา ยุทธศาสตร์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว รวมทั้งเพื่อ ประเมินสัมฤทธิ์ผลเบื้องต้นของการพัฒนายุทธศาสตร์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตลอดจนปัญหา อุปสรรค ปัจจัยความสำเร็จที่เกี่ยวข้องและให้ข้อเสนอแนะในการนำยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเรียนรู้ ของครอบครัวไปใช้ในระดัองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

วิธีวิทยาการวิจัยของงานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ร่วมกับคนในพื้นที่โดยการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการเชิงปริมาณและคุณภาพ ได้แก่ การสำรวจ การ สัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการประชุมปฏิบัติการระดมความคิด โดยมีขั้นตอนและ กระบวนการวิจัยดังนี้

1) การศึกษาเอกสารและงานวิจัย ในประเทศต่างๆ โดยศึกษาจากองค์กรที่หรือ สถาบันที่ดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับงานด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว แนวทางการ พัฒนาการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว ทั้งจากองค์กรในระดับประชาคมโลก และองค์กร ระดับประเทศ เพื่อประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับสภาพสังคมในปัจจุบันที่ส่งผลกระทบต่อครอบครัว และการเรียนรู้ของครอบครัว ตลอดจนปัจจัยเงื่อนไขที่จะเอื้อต่อการพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการ เรียนรู้ของครอบครัว

2) การศึกษาสภาพการณ์ ปัญหา และความต้องการเกี่ยวกับการเรียนรู้ของ ครอบครัวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีทั้งความเป็นเมืองและความเป็นชนบท และมี สภาพปัญหาเด็ก เยาวชนและครอบครัวค่อนข้างชัดเจน โดยเลือกพื้นที่ศึกษาในเขตเมืองคือเทศบาล เมืองอยุธยาและเขตกึ่งชนบทคืออบต.หนองปลิง พร้อมทั้งการจัดเวทีระดมความคิดระดับท้องถิ่นเพื่อ ร่วมกันค้นหาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว และนำไปสู่การพัฒนาแนวทางในการ จัดทำยุทธศาสตร์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวที่เกิดขึ้นได้ จริงท่ามกลางบริบทด้านต่างๆ

3) การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการในระดับพื้นที่ เพื่อศึกษาแนวทางและพัฒนา ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวในระดับท้องถิ่น รวมทั้งเพื่อระดมความคิดในการ ประเมินความเป็นไปได้ของสัมฤทธิ์ผลจากยุทธศาสตร์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการส่งเสริม การเรียนรู้ของครอบครัวในเบื้องต้น ตลอดจนร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคและปัจจัยความสำเร็จที่ เกี่ยวข้องในการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์ดังกล่าวนี้เพื่อให้ได้ข้อเสนอแนะในการนำยุทธศาสตร์นี้ไป ใช้ในระดับท้องถิ่นที่เป็นไปได้จริงต่อไป

สรุปผลการวิจัย

ครอบครัวถือเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมที่สำคัญ อันมีหน้าที่หล่อหลอมและขัดเกลาความเป็นมนุษย์ให้แก่สมาชิกครอบครัว ด้วยการอบรมเลี้ยงดู ให้ความรัก ความเอื้ออาทร พร้อมทั้งการปลูกฝังค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมอันดีงาม และการถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคม ภายใต้ความหลากหลายและความซับซ้อนของสังคมปัจจุบันส่งผลให้ค่านิยมของครอบครัวแปรเปลี่ยนไปจากการยึดถือความสัมพันธ์ทางสายโลหิตและการแต่งงานเป็นตัวกำหนดให้สังคมรับรู้ถึงความเป็นครอบครัวได้ในอดีตนั้นได้เปลี่ยนเป็นยึดโยงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่มีความผูกพันและใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน

1. ผลการศึกษาสภาพการณ์ครอบครัวในปัจจุบันและแนวโน้มครอบครัวในอนาคต

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ทำให้ครอบครัวจำเป็นต้องเรียนรู้กระแสสังคมโลกเพื่อให้สามารถเรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก เพื่อที่สมาชิกในครอบครัวจะรู้ว่า ควรยืนอยู่ตรงจุดไหน ควรจะไปทิศทางใด ด้วยวิธีการเรียนรู้แบบใด อันจะทำให้สามารถอยู่ในสังคมโลกได้อย่างเท่าทัน แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจของกระแสสังคมในอนาคต

การเปลี่ยนแปลงของครอบครัวในยุคโลกาภิวัตน์และยุคข้อมูล (Information Age) ที่ได้กล่าวมาในตอนต้นนั้น ไม่ว่าจะอิทธิพลของภาวะเศรษฐกิจและสังคม ความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การหลั่งไหลของชาวต่างประเทศและวัฒนธรรมต่างประเทศ ได้ส่งผลให้ลักษณะครอบครัวไทยในปัจจุบันจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนไปหลายประการ อาทิ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครอบครัวจากครอบครัวขยายที่มีขนาดใหญ่มาเป็นครอบครัวเดี่ยวที่มีขนาดเล็ก มีผลทำให้ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวเริ่มเหินห่าง ทำให้ครอบครัวไม่สามารถทำหน้าที่เป็นจุดรวมยึดเหนี่ยวของบุคคลได้ โอกาสของสตรีในการศึกษาและการประกอบอาชีพมีมากขึ้น

1.1 สรุปผลการศึกษาบริบทและแนวโน้มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้และปรับตัวของครอบครัว

ภาพอนาคตของการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ทำให้เกิดแนวโน้มการพัฒนาคิดค้นพัฒนาเทคโนโลยีและองค์ความรู้ใหม่ตลอดเวลาส่งผลให้วิชาความรู้ต่างๆ ที่มีอยู่เดิมล้าสมัยไปอย่างรวดเร็ว ด้วยบริบทสังคมดังกล่าวจำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกหน่วยในสังคมรวมทั้งครอบครัวต้องมีการเรียนรู้และปรับตัวตลอดเวลา ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงและดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์เกี่ยวกับการเรียนรู้ของคนยุคใหม่ที่จะต้องทำหน้าที่ดูแลความเข้มแข็งของครอบครัวจึงเป็นเรื่องท้าทายทุกสังคม นอกจากนี้ เมื่อรวมถึงการศึกษานโยบายการเปลี่ยนแปลงลักษณะประชากรที่มีผู้สูงอายุเพิ่มสัดส่วนขึ้นอย่างรวดเร็ว แนวโน้มเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ แนวโน้มการศึกษาจะมีทางเลือกหลากหลายตามกำลังซื้อของคนแต่ละช่วงชั้น ฐานะมากขึ้น แนวโน้ม

ของการเคลื่อนย้ายแรงงานระหว่างประเทศตลอดจนแนวโน้มของเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมมากขึ้น ทำให้สามารถสรุปผลกระทบที่จะมีต่อครอบครัวในอนาคตได้ ดังนี้

- “ยุคของการสื่อสารทันใจ” ส่งผลให้เกิดรูปแบบการเลี้ยงดูลูกหลานหรือดูแลความสัมพันธ์ในครอบครัวผ่านเทคโนโลยี การสื่อสารสมัยใหม่มากขึ้น
- “การอพยพเคลื่อนย้ายข้ามโลก” สมาชิกในครอบครัวควรตระหนักและเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมต่างๆ รวมทั้งบุคคลที่มาจากวัฒนธรรมนั้น อย่างเท่าเทียม อันจะเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างสันติสุขแก่มนุษยชาติในอนาคต
- “การขยายตัวของเมืองขนาดใหญ่” ความขยายตัวของเมือง และความเจริญที่เข้าสู่ชนบทจำเป็นต้องแลกมาด้วยสภาพครอบครัวที่ห่างเหินและแตกแยกมากขึ้น เด็กและเยาวชนต่างถูกหล่อหลอมด้วยสภาพพื้นที่ร้ายๆ และปัจจัยเสี่ยงๆ มากขึ้นทุกวัน
- “ความยากจน” สังคมโลกาภิวัตน์ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับสังคมโลก และสังคมไทยในหลายมิติ ครอบครัวจำนวนมากจะอพยพเข้าเขตเมืองเพื่อแสวงหาโอกาส ทำให้ที่อยู่อาศัยแออัด ส่งผลกระทบต่อทางกายภาพกับครอบครัว และสาเหตุของความยากจนในชนบทไทย ได้แก่ การติดอบายมุข ขาดความรอบคอบในการใช้ชีวิต เลียนแบบ การบริโภคต่างๆ
- “ยุคผู้หญิงเป็นผู้นำ” โดยผู้หญิงมีบทบาทในดูแลครอบครัวมากขึ้น ทำทั้งงานในบ้านและหารายได้ ซึ่งทั้งหมดนี้ส่งผลให้ต้องนิยามคำว่า “ครอบครัว” ใหม่
- “ผู้สูงอายุเพิ่มจำนวนมากขึ้น” แต่สังคมยังไม่มีความรู้มากพอในการจัดการคุณภาพชีวิต การสร้างความหมาย และคุณค่า ครอบครัวที่ผู้สูงอายุเลี้ยงเด็กตามลำพัง และครอบครัวที่มีเด็กพิการและเจ็บป่วยเรื้อรัง ยังเป็นบริการแบบแยกส่วน แบ่งพื้นที่รับผิดชอบตามนโยบายรัฐ
- “รัฐขาดประสิทธิภาพและมีการบริหารที่ไม่เข้มแข็ง” ระบบสังคมการเมืองปัจจุบันทำให้ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงในสังคมขยายขึ้นไปเรื่อยๆ เยาวชนที่มาจากครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่า ย่อมมีโอกาสมากกว่าในการแข่งขันไต่เต้าทางสังคม เกิดเด็กที่ต้องอยู่ในภาวะกลายเป็นพวกแพ้อักคัดออก

สรุปผลการศึกษา พบว่า ปัจจุบันภาวะการขาดความรู้ ขาดความเข้าใจในการดำเนินชีวิตครอบครัว โดยเฉพาะการติดยึดค่านิยมที่ให้ความสำคัญกับการทำมาหากินหรือการหาเงิน และให้ความสำคัญด้านวัตถุและความร่ำรวยมากกว่าความร่มเย็นเป็นสุข และคุณภาพชีวิตของสมาชิกในครอบครัว แต่ละครอบครัวต่างดิ้นรนเอาตัวรอด ขาดความสัมพันธ์กับชุมชนและสังคมภายนอก ทำให้ขาดพลังร่วมกันในการแก้ปัญหาทุกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาในระดับหมู่บ้านและชุมชน ดังนั้น การเรียนรู้และปรับตัวของครอบครัวให้ “เท่าทัน” ต่อการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นเรื่องที่จำเป็นอย่างยิ่ง

1.2) รูปแบบครอบครัวภายใต้บริบทและแนวโน้มต่างๆ ในอนาคต

ผลการศึกษาแนวโน้มและการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวในยุคโลกาภิวัตน์และยุคข้อมูล (Information Age) พบว่า ทั้งอิทธิพลของภาวะเศรษฐกิจและสังคม ความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การหลั่งไหลของชาวต่างประเทศและวัฒนธรรมต่างประเทศ ได้ส่งผลให้ลักษณะครอบครัวไทยในปัจจุบันจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนไปหลายประการ เช่น

- การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครอบครัวจากครอบครัวขยายที่มีขนาดใหญ่มาเป็นครอบครัวเดี่ยวที่มีขนาดเล็ก แต่สมาชิกในครอบครัวยังสามารถปฏิบัติหน้าที่และบทบาทของตนเองได้เป็นอย่างดี คอยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และมีความรัก ความผูกพัน ความอบอุ่นให้กันและกัน ซึ่งครอบครัวในลักษณะนี้จะเรียกว่า “ครอบครัวทั่วไป” อาจเป็นครอบครัวเดี่ยวหรือครอบครัวขยาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบท สมาชิกในครอบครัวประกอบด้วยพ่อ แม่ ลูก ปู่ ย่า ตา ยาย และญาติผู้ใหญ่
- **ครอบครัวแปรสภาพ** เป็นครอบครัวที่ขาดสมบูรณ์ทางองค์ประกอบ อาทิ การมีแต่พ่อหรือแม่เท่านั้น ปู่ย่าตายายหรือญาติผู้ใหญ่อยู่กับลูกหลาน รวมทั้งการปล่อยให้เด็กอยู่ตามลำพัง อาจรวมถึงครอบครัวที่พ่อแม่แยกกันอยู่อันเนื่องจากการประกอบอาชีพ การมีปัญหาระหว่างกัน การหย่าร้างที่เกิดจากความไม่เข้าใจ รวมทั้งการไม่รับผิดชอบภายหลังจากการหย่าร้าง เป็นต้น ช
- **ครอบครัวเสื่อมสภาพ** โดยเฉพาะครอบครัวที่ยากจนมากโดยพ่อแม่ทั้งสองคนหรือผู้ใดผู้หนึ่งไม่มีรายได้และมีลูกที่จะต้องเลี้ยงลูกหลายคน หรือเป็นครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่หรือสมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วยเรื้อรังหรือทุพพลภาพ ซึ่งครอบครัวเป็นจำนวนไม่น้อยต้องประสบปัญหาต่างๆ เหล่านี้ ทำให้ครอบครัวขาดปัจจัยพื้นฐานแทบทุกด้าน
- **ครอบครัวหมดสภาพ** ครอบครัวเร่ร่อนไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งหรือครอบครัวที่ต้องโยกย้ายที่อยู่อาศัยเป็นเนืองๆ และครอบครัวที่สมาชิกในครอบครัวต้องโทษคดีร้ายแรง ติดยาเสพติด ฯลฯ

1.3) โจทย์การเรียนรู้ของครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไป

ผลศึกษาการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวที่เกิดขึ้นรวมถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้อง “ตั้งโจทย์การเรียนรู้สำหรับครอบครัวใหม่” เพื่อให้ครอบครัวเรียนรู้ ปรับตัว และสามารถก้าวผ่านการเปลี่ยนแปลงภายใต้ความหลากหลายของบริโลก และเพื่อก้าวสู่ความเข้มแข็งต่อไปได้ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

- (1) การเรียนรู้เพื่อยอมรับบริบทโครงสร้างและสภาวะของครอบครัวยุคใหม่ที่ซับซ้อนขึ้น ในอนาคตการนิยามครอบครัวแต่ละแบบได้อย่างชัดเจนจะทำให้การทำงานเพื่อพัฒนาส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวได้อย่างเหมาะสม โดยยึดหลักความหลากหลายในรูปแบบของครอบครัว และพลวัตที่เกิดขึ้น เพื่อการปรับเปลี่ยนได้อย่างเหมาะสม
- (2) การเรียนรู้บทบาทใหม่ในการดูแลครอบครัว ทั้งในเรื่องการเรียนรู้เรื่องเพศศึกษาในครอบครัว การสอน “ทักษะชีวิต” ในครอบครัว เพื่อนำมาการแก้ปัญหาในให้ครอบครัวมีความสุขและเข้มแข็งได้ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการส่งเสริม การป้องกันและการแก้ไขที่สอดคล้องสภาพปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมายในแต่ละพื้นที่
- (3) การเรียนรู้และปรับตัวของครอบครัวเพื่อการเข้าถึงระบบสนับสนุนและบริการที่จำเป็น อาทิ การเตรียมการส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับครอบครัวโดยการหาต้นแบบดีๆ เพื่อเป็น “เพื่อน” ในการให้การช่วยเหลือครอบครัวอื่นๆ การทำให้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้มีประสิทธิภาพสูงสุด โดยการจัดสรรตามสัดส่วนของความ ต้องการไปยังพ่อแม่และเด็กที่มีความต้องการในรูปแบบต่างๆ เป็นต้น
- (4) การส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวในความหลากหลายทางวัฒนธรรม สรุปลงจากการศึกษาพบว่า เด็กและครอบครัวจำนวนมากที่ตกอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อความแปลกแยกทางวัฒนธรรม ซึ่งนำไปสู่การถูกล่อลวงไปในทางที่ผิดในการตกเป็น ผู้ด้อยโอกาสของสังคม ดังนั้นบทบาทของท้องถิ่นในส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการ เปิดกว้างรับวัฒนธรรมต่างๆ เข้ามาเป็นวิถีความเป็นอยู่ “รู้เท่าทัน” และ “เป็นหนึ่งเดียว”
- (5) การเรียนรู้ของครอบครัวในภาวะยากลำบากและครอบครัวทดแทน ครอบครัวผู้สูงอายุ และญาติพี่น้องต้องทำหน้าที่ “เสมือนเป็นพ่อแม่” ที่ต้องเลี้ยงดู และให้ความรักต่อลูกหลาน ล้วนเป็นครอบครัวที่ประสบปัญหาเรื่อง “ช่องว่างระหว่างอายุของคนในครอบครัว” เนื่องจากการมีวิธีการใช้ชีวิตที่ต่างกันทำให้เกิดความไม่เข้าใจกันและความห่างเหินในครอบครัว ดังนั้นการจะส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวทดแทนได้เรียนรู้และปรับตัวให้เท่าทันลูกๆ หลานๆ จำเป็นอย่างที่ ต้องมี เช่น การสร้างนักพัฒนาครอบครัวที่ทำหน้าที่เป็นเสมือน “พี่เลี้ยง” “คุณเอื้อ” หรือ “วิทยากรใกล้ชิดตัว” ที่ชี้แนะเติมเต็มความรู้หรือหลักคิดให้ครอบครัวสามารถทำหน้าที่เป็นครอบครัวที่สมบูรณ์ได้

(6) การเรียนรู้ที่จะสร้างปัจจัยเงื่อนไขที่เอื้อต่อความเข้มแข็งของครอบครัว โดยรวม โดยครอบครัวใช้เวลาในครอบครัว การสื่อสารและการสร้างสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว การสนับสนุนการเรียนรู้ในครอบครัว และการตั้งกฎกติกาและระเบียบวินัยในครอบครัว

2. แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว

ผลจากการศึกษา พบว่า แนวทางการเรียนรู้ของครอบครัวมีหลายแบบทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อาทิ การเรียนรู้เพื่อสนองความต้องการของตนเอง การเรียนรู้แบบเฉพาะเรื่องเน้นการแก้ปัญหาตามสถานการณ์ของพ่อแม่ ผู้ปกครอง การเรียนรู้แบบแลกเปลี่ยนประสบการณ์ภายใต้กระบวนการดูแลช่วยเหลือเป็นกลุ่ม (Group Support) การเรียนรู้แบบรวมกลุ่มหรือจากเครือข่าย (Learning Network) และการเรียนรู้โดยการจัดการความรู้ของครอบครัวและชุมชน (Knowledge Management)

โดยเป้าหมายการเรียนรู้ในแต่ละแบบนี้ต่างมุ่งเน้นให้ครอบครัวสามารถเรียนรู้และปรับตัวต่อสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ และนำมาซึ่งความเข้มแข็งของครอบครัวได้ นอกจากนี้ การส่งเสริมปัจจัยต่างๆ จะเอื้อต่อการเรียนรู้ของครอบครัว เช่นการมีสื่อและแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายสำหรับการเรียนรู้ของครอบครัวยังเป็นประเด็นที่จะช่วยทำให้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวมีประสิทธิภาพและเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

3. ปัจจัยและเงื่อนไขที่จะส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว และชุมชน

ครอบครัวที่จะอยู่ได้อย่างมั่นคงในโลกปัจจุบันจึงต้องเป็นครอบครัวที่รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง มีทั้งภูมิปัญญาและมีความสามารถในการเรียนรู้และปรับตัวสูงจากความเปลี่ยนแปลงที่เข้ามากระทบจากรอบข้าง ในกรณีนี้ ปัจจัยเงื่อนไขสำคัญคือการทำให้ครอบครัวมีความสามารถในการจัดการวิถีชีวิตและการทำมาหากินเพื่อดูแลครอบครัวของตนได้อย่างสอดคล้องกับความเป็นไปในสังคมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การมีหลักศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้แก่ชีวิตยุคใหม่ที่มีแรงกดดันมากขึ้น การมีโลกทัศน์ทางวัฒนธรรมที่เปิดกว้าง ควบคู่กับการตระหนักถึงคุณค่าแห่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอง และปัจจัยสำคัญที่สุดคือความสามารถในการพึ่งตนเองทั้งทางเศรษฐกิจ ทรัพยากรและการเรียนรู้ของบุคคล ครอบครัวและชุมชนที่จะเป็นพลังให้บุคคล ครอบครัว และชุมชนให้สามารถเผชิญความเปลี่ยนแปลงได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน

วิสัยทัศน์สังคมกับนัยที่มีต่อครอบครัว ชุมชน

วิสัยทัศน์สังคม	นัยต่อครอบครัว ชุมชน
• โครงสร้างอำนาจเศรษฐกิจการเมืองคลี่คลาย ไปสู่ภาคการผลิตที่ย่อมลงและลงสู่ชุมชนมากขึ้น • การผสมผสานของวัฒนธรรมกระแสหลัก/การผูกกร่อนของวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น • วิถีชีวิตที่ซับซ้อน ปัญหาคุณภาพชีวิต ปัญหาทางวัฒนธรรมเพิ่มขึ้น • เทคโนโลยีที่เร่งเร้าการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา	• ความสามารถในการพึ่งตนเอง จัดการ วิถีชีวิต การทำกินและทรัพยากรของตน • การมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมควบคู่กับการมีโลกทัศน์ที่เปิดกว้าง ยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ • การมีหลักทางใจเพื่อเผชิญความกดดันในชีวิตสมัยใหม่ • ความสามารถในการรับรู้เรียนรู้และเลือกสรรสิ่งที่ดีให้ตนเอง

สิ่งเหล่านี้ส่วนเป็นโจทย์ที่ท้าทายของการศึกษาที่พึงต้องเตรียมความพร้อมทางกำลังกาย กำลังความคิด กำลังสติปัญญา ให้ครอบครัวรุ่นใหม่เพื่อให้มีคุณลักษณะที่สอดคล้องกับสังคมยุคใหม่ ที่จะช่วยให้เขาสามารถดูแลตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. กระบวนการจัดทำยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถสรุปขั้นตอนได้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

4.1) ขั้นการ “ตั้งโจทย์” จากข้อมูลสถานการณ์ครอบครัวในพื้นที่

เริ่มจากการสำรวจสถานการณ์เด็กและเยาวชน (Child Watch) และการสำรวจสถานการณ์ครอบครัว (Family Watch) ระดับท้องถิ่น เพื่อให้คนในชุมชนสามารถวิเคราะห์สภาพครอบครัว ชุมชน และปัญหาที่แท้จริงที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดการลำดับความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้น และเชื่อมโยงไปสู่การตั้งเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์

การใช้การสำรวจข้อมูลเป็นฐานในการตั้งโจทย์เกี่ยวกับสภาพครอบครัว พบว่า นอกจากจะเป็นการตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนยังทำให้ “เกิดความคิดเชื่อมโยง” หรือ “เกิดแรงกระตุ้นให้ชาวบ้าน ได้เล่าเรื่องราวต่างๆ” รวมทั้งมี “การมองทิศทางการแก้ปัญหาที่ถูกต้อง” ดังนั้น เป้าหมายของการตั้งโจทย์ คือ สิ่งที่ชาวบ้านอยากให้ เป็น อยากให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น (ภาพฝันของชุมชน) เช่น จะลดปัญหาหาเสพติด ในชุมชนได้อย่างไร หรือจะทำอย่างไรให้ครอบครัวอบอุ่นเข้มแข็ง

ผลการสำรวจข้อมูลสถานการณ์ครอบครัวในเบื้องต้นนี้ยังได้สะท้อนให้คนในชุมชน โดยเฉพาะ “ผู้สูงอายุ” “อาสาสมัครชุมชน” ได้เห็นปัญหาและต้องการที่จะแก้ไขปัญหาร่วมกันในชุมชน จึงนำมาสู่ “การทำงานบนฐานข้อมูลสู่แนวทางการปฏิบัติ” โดยการจัดทำโครงการ

เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวขึ้น นอกจากนี้การผลักดันเรื่องการสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว ให้กลายเป็นนโยบายบัญญัติอยู่ในแผนงาน มีการจัดงบประมาณสนับสนุนและเกิดการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม ให้ประสบความสำเร็จเริ่มจากในระดับท้องถิ่น

4.2) ขั้นการ “วางแผนร่วมกัน” ของคนในพื้นที่

ผลสรุปขั้นการวางแผนของทั้งสองพื้นที่มิใช่แค่เพียงการเตรียมความให้ชุมชนได้ดำเนินกิจกรรมหรือโครงการใดโครงการหนึ่งสำเร็จเท่านั้น แต่ยังเป็นการเตรียมความพร้อมสำหรับการเรียนรู้ และการปรับตัวของครอบครัวให้สามารถดำรงอยู่ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตด้วย เนื่องจากในอนาคตความเป็นสังคมชนบทจะกลายเป็นสังคมเมือง ดังนั้นการสร้าง “ครอบครัว” ให้เป็นเกราะคุ้มกันจึงเป็นเรื่องที่จำเป็นและต้องวางแผนอย่างรอบคอบ

4.3) ขั้นการ “ลงมือปฏิบัติ” ตามแผนงาน/โครงการ

สรุปผลการดำเนินงานการให้ความสำคัญของพื้นที่ พบว่า เกิดการจัดตั้งคณะทำงาน เพื่อระดมความคิดให้เกิดแผนงาน กิจกรรม งบประมาณ และกลไกการจัดการที่ยั่งยืนในพื้นที่ โดยให้ความสำคัญในเรื่องการ “ประสานพลัง” ท้องถิ่น วิชาการในการพัฒนาครอบครัว ซึ่งตัวอย่างของโครงการ “ครอบครัวเข้มแข็ง อโยธยาน่าอยู่” ของเทศบาลอโยธยา และ “โครงการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว” ของอบต.หนองปลิงนับเป็นโครงการเริ่มต้นที่ได้ทำงานบนฐานข้อมูลของท้องถิ่นในเรื่องครอบครัว การพัฒนาเครื่องมือและตัวชี้วัด และประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้เกิดเป็นโครงการการพัฒนาขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม

4.4) ขั้นการ “ติดตามและประเมินผล” เพื่อวัดผลสำเร็จของโครงการ

การติดตามประเมินผลเพื่อวัดความสำเร็จของโครงการโดยการสัมภาษณ์ผู้บริหาร และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อประเมินความสำเร็จและความเป็นไปได้ของโครงการโดยพบว่า ความสำเร็จของโครงการส่งเสริมความสัมพันธ์ครอบครัวนั้นยังสามารถเชื่อมโยงความรู้ภายนอกชุมชนกับความรู้ที่มีในท้องถิ่น ผ่านกลุ่มผู้สูงอายุ และได้ขับเคลื่อนขยายผลจากระดับท้องถิ่นไปสู่จังหวัด นอกจากนี้ยังพบว่าความเป็นไปได้ในการพัฒนา โดย “อาศัยข้อมูลเป็นฐานการขับเคลื่อนและแก้ปัญหา” น่าจะเป็นแนวทางการของการดำเนินงานการพัฒนาของท้องถิ่นในอนาคต

ภาพที่ 20: สรุปกระบวนการพัฒนายุทธศาสตร์การส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว ร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

5. การประเมินสัมฤทธิผลเบื้องต้น ตลอดจนปัญหาอุปสรรคและปัจจัยความสำเร็จที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและให้ข้อเสนอแนะในการนำยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวไปใช้ในระดับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น

สรุปผลการประเมินสัมฤทธิผลเชิงกลุ่มเป้าหมาย (พ่อแม่ ผู้ปกครอง และเด็ก) พบว่า กลุ่มเป้าหมายหรือสมาชิกในครอบครัวจะได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งเรื่องการใช้เวลาในครอบครัว การสื่อสารในครอบครัวแล้ว ครอบครัวยังได้เพิ่มกำลังใจให้กันและกัน สร้างพื้นที่ในการมีพื้นที่เรียนรู้ร่วมกันของครอบครัว เกิดความรู้เรื่องความเท่าเทียม ความสัมพันธ์ของครอบครัว โดยเฉพาะเรื่องการใช้เวลา การสื่อสาร การดูแลกันของคนในครอบครัว ฯลฯ นอกจากนี้ สมาชิกในครอบครัวยังได้ “เห็นตัวช่วย” หรือ “เพื่อนร่วมทาง” อาทิเช่นว่าเครือข่ายที่รวมกลุ่มกันเฉพาะกิจเพื่อเรียนรู้เรื่องบางเรื่อง และยังทุกครอบครัวคิดเหมือนกันคือ ทุกคนไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ ลูก หรือแม่แต่ปู่ย่าตายายต้องเรียนรู้ และต้องทำหน้าที่ให้เรียนรู้และเท่าทันเด็กๆ ให้มากกว่านี้ วิธีคิดของพ่อแม่ที่จำเป็นต้องเรียนรู้ และปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของลูกที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วิธีการทำความเข้าใจกับปัญหาของลูกๆ ในวัยต่างๆ

นอกจากนี้ ความสำเร็จของทั้งสองพื้นที่คือ การเกิดกลุ่มพลังขับเคลื่อนภาคสังคมในพื้นที่ อาทิ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ เข้ามาช่วยในการดำเนินโครงการนับเป็นทางออกใหม่ๆ ของการทำงานด้านครอบครัวที่นอกเหนือจากภาครัฐ และท้องถิ่น และยังการเกิดกลไกการทำงานเรื่องการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวที่เป็นระบบมากขึ้น

6. ยุทธศาสตร์ส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว

- **ยุทธศาสตร์เรียนรู้เพื่อเท่าทันความเปลี่ยนแปลง**

เป้าหมายของยุทธศาสตร์เพื่อสร้างและพัฒนาสาระความรู้ กระบวนการเรียนรู้ที่สนองต่อความทันสมัยสอดคล้องกับวิถีชีวิต เน้นการเรียนรู้ทางเลือกหรือการศึกษาทางเลือก และการเชื่อมต่อยุทธศาสตร์การเรียนรู้ต่างๆ รวมถึงการเปิดพื้นที่การเรียนรู้ การสร้างโอกาสทางการศึกษาในยุคใหม่ และผลักให้เกิดขับเคลื่อนเรื่องการศึกษาทางเลือกหลากหลาย ทั้งนี้โดยกระทรวงศึกษาธิการร่วมกับภาควิชาการ ภาคเ็นท้องถิ่นร่วมกับขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การเรียนรู้เท่าทัน

- **ยุทธศาสตร์พื้นที่สร้างสรรค์สำหรับครอบครัว**

เป้าหมายของท้องถิ่นต่อการพัฒนายุทธศาสตร์พื้นที่ คือ ความต้องการสร้างพื้นที่ที่มีส่วนร่วมและส่งเสริมให้คนในครอบครัวได้ร่วมกันเรียนรู้ เปิดใจ พุดคุย และพัฒนาศักยภาพในด้านต่างๆ โดยพื้นที่ทางสังคมสำหรับครอบครัวมีหลายรูปแบบ

- **ยุทธศาสตร์เรียนรู้ทักษะชีวิตเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้ครอบครัว**

ยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษา (life skill) สามารถทำให้ครอบครัวเกิดการ “เรียนรู้เท่าทันผลกระทบในด้านต่างๆ และสามารถจัดการชีวิตได้” เช่น “เพศศึกษา” “สื่อศึกษา” “เหล้า ยาศึกษา” “จริยศึกษา” รวมถึงการส่งเสริมทักษะชีวิตให้กับเด็ก เยาวชนและครอบครัวได้

- **ยุทธศาสตร์การเสริมพลังเครือข่ายคนทำงานด้านครอบครัว**

เป้าหมายของยุทธศาสตร์การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนในฐานะเจ้าของพื้นที่การเรียนรู้หรือเจ้าของพื้นที่ชีวิต การส่งเสริมการขับเคลื่อนของเอกชน และภาคท้องถิ่นให้เป็นแกนนำขับเคลื่อนการศึกษาในผู้ร่วมออกแบบพื้นที่การศึกษา ซึ่งจะช่วยในกระบวนการบูรณาการเกิดการเชื่อมต่องานจากภาคส่วนต่างๆ ได้ง่ายขึ้น

นอกจากนี้ การส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวผ่านทางยุทธศาสตร์ภาคสังคมอื่นๆ ยังสามารถดำเนินการร่วมกันได้ อาทิ การดำเนินยุทธศาสตร์ร่วมกับภาคสื่อต่างๆ เช่น การผลักดันเรื่องสื่อสาธารณะ โทรทัศน์ สื่อสร้างสรรค์เพื่อเด็กเยาวชน และครอบครัว หรือแม้แต่การขับเคลื่อนงานร่วมกับงานทางด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมผ่านองค์กรเอกชน หรือแหล่งเรียนรู้ทาง

วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ รวมถึงยุทธศาสตร์การเรียนรู้เพื่อพัฒนาครอบครัว ทั้งในเรื่องการจัดการศึกษาเกี่ยวกับครอบครัวทุกรูปแบบทั้งในและนอกระบบโรงเรียน เพื่อสร้างยุทธศาสตร์ใหม่เป็น “นวัตกรรมทางสังคม” เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนในอนาคต

7. ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

การที่จะพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้อย่างเป็นรูปธรรมได้นั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรกำหนดยุทธศาสตร์และการสร้างกลไกการขับเคลื่อนงานด้านครอบครัวในพื้นที่ให้ชัดเจน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในท้องถิ่น เพื่อให้ครอบคลุมมุมมองหลากหลาย รวมทั้งการเปิดพื้นที่ให้ทุกภาคส่วนได้ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาครอบครัวในลักษณะต่างๆ ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น โดยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ควรสร้างยุทธศาสตร์การจัดการของท้องถิ่นภายใต้หลักคิดที่สำคัญ 4 ประการ คือ

- (1) **การจัดการบนฐานข้อมูล** โดยการพัฒนาาระบบเฝ้าระวังสถานการณ์ครอบครัว การพัฒนาตัวชี้วัดครอบครัวระดับท้องถิ่น รวมทั้งตัวชี้วัดความสำเร็จของกิจกรรมหรือแผนงาน
- (2) **การจัดการแบบพหุภาคี** โดยให้ความสำคัญกับการทำงานร่วมกับภาควิชาการภายนอก อาทิ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว สำนักงานกองทุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ฯลฯ
- (3) **การจัดการแบบบูรณาการ** โดยการมองสถานการณ์ปัญหาครอบครัวและบูรณาการเพื่อการพัฒนาครอบครัวในพื้นที่อย่างเป็นองค์รวม
- (4) **การจัดการเชิงระบบ** โดยมีการพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ แผนบุคลากร และแผนงบประมาณด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวเข้าสู่ระบบแผนงานประจำปีของอปท.ที่เพียงพอและต่อเนื่อง

อภิปรายผล

ครอบครัวมากมายหลายรูปแบบเกิดขึ้นโดยมีความแตกต่างทั้งในด้านโครงสร้างและความแตกต่างในความคิดเกี่ยวกับหน้าที่และบทบาทของครอบครัว ความหลากหลายและความแตกต่างนี้เป็นการสะท้อนให้เห็นความผสมผสานทางวัฒนธรรมของปัจเจกบุคคลทั้งหลายที่รวมตัวเข้าเป็นสังคม ดังนั้นสาระสำคัญของงานวิจัยครั้งนี้ จึงเป็นการนำเสนอปรากฏการณ์และบริบทต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องและเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวและขณะเดียวกันได้พยายามนำเสนอแนวการเรียนรู้และการปรับตัวของครอบครัวในยุคสมัยใหม่ เพราะครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญและสามารถส่งกระทบต่อสถาบันและโครงสร้างทางสังคมอื่นๆ ได้ และอาจนำไปสู่ปัญหาสังคมที่มีความซับซ้อนและยุ่งยากยิ่งขึ้นในอนาคต ดังนั้น “การพัฒนายุทธศาสตร์การส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” ในครั้งนี้ จึงมีความหมายทั้งต่อการให้คำตอบในปัจจุบันสำหรับการศึกษา การพัฒนาและการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ของท้องถิ่นให้เท่าทันต่อการเรียนรู้

ของครอบครัวยุคใหม่ และทั้งยังช่วยตั้งโจทย์ต่อกระบวนการพัฒนาและการสร้างกระบวนการทำงานด้านครอบครัวระดับท้องถิ่นเพื่อให้เป็นรากฐานอันเข้มแข็งของการพัฒนาสังคมที่มีคุณภาพต่อไปในอนาคต

1. การเรียนรู้สำหรับครอบครัว : โจทย์ใหม่ที่ท้าทายระบบการศึกษา

ปัจจุบันแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ที่เน้นการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” โดยหนึ่งในยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญ ได้แก่ ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคน และสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนให้มีคุณธรรมนำความรู้ มีภูมิคุ้มกันการดำรงชีวิตและส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต มีการจัดการองค์ความรู้ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์ความรู้สมัยใหม่ ตั้งแต่ระดับชุมชน ถึงประเทศ เพื่อการปรับตัวไปตามพลวัตของโลกยุคเศรษฐกิจฐานความรู้

ในการนี้ ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับคนและครอบครัวยุคใหม่จึงมีความหมายอย่างมาก โดยเป้าหมายของ “การเรียนรู้ การรู้เพื่อเข้าใจ สามารถปรับตัวและเท่าทันในพลวัตการเปลี่ยนแปลงของโลก” นี้จึงเป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญ ดังนั้น ในการดำเนินยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวนั้น ยังหมายรวมถึง การเร่งสร้างและพัฒนาสาระความรู้ กระบวนการเรียนรู้ที่สนองต่อความต้องการของครอบครัวทั่วไป และครอบครัวเฉพาะกลุ่มให้มีความทันสมัย สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนและสามารถใช้ประโยชน์ได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลกในอนาคต

คำถามสำหรับระบบการศึกษายุคใหม่คือต้องทำอย่างไร ระบบการศึกษาจะสามารถเข้าไปดูแลเกื้อกูลการเรียนรู้ของชุมชน ท้องถิ่นได้มากขึ้น ด้วยวิธีการต่างๆ โดยเฉพาะสำหรับสถาบันครอบครัวซึ่งเป็นโจทย์วิจัยครั้งนี้กำลังชี้ถึงความจำเป็นที่ระบบการศึกษาจะต้องค้นหาและพัฒนา “แนวทางใหม่หรือนวัตกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว” อาทิ ระบบการศึกษาที่เข้ามามีส่วนร่วมกับท้องถิ่นในการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว เช่นในประเทศแคนาดา โรงเรียนจำนวนมากมีการจัดหลักสูตรพิเศษตามความสนใจให้ผู้ปกครอง รวมทั้งให้ผู้ปกครองเข้ามาใช้ทรัพยากรสารสนเทศของโรงเรียนได้ เช่น ระบบเครือข่ายข้อมูล ผู้ปกครอง และชุมชนเข้ามาขอใช้ประโยชน์ได้ โดยโรงเรียนเหล่านี้ มักเรียกตนเองว่า “โรงเรียนชุมชน” (Community school) ดังนั้น ในอนาคตบทบาทของทุกท้องถิ่น ชุมชน จึงจำเป็นจะต้องมีความสามารถในการนำความรู้มาสร้างนวัตกรรมสำหรับใช้เป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนาสังคม ความรู้ และนวัตกรรมที่สร้างขึ้นนั้น จะต้องก่อประโยชน์ต่อสังคมส่วนต่างๆ ที่มีความแตกต่างหลากหลายอย่างทั่วถึง และขับเคลื่อนทั้งเศรษฐกิจเพื่อการแข่งขัน และเศรษฐกิจพอเพียงอย่างสมดุล

แนวโน้มของการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวในแต่ท้องถิ่น พบว่ายังต้องการ “กระบวนการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้” ในชุมชนและสังคมในลักษณะต่างๆ ซึ่งยังรวมถึงการ

เปิดพื้นที่การเรียนรู้ให้มีกิจกรรมการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิกในครอบครัว อาทิ การมีพื้นที่ส่งเสริมศักยภาพในด้านต่างๆ พื้นที่กีฬา พื้นที่ทางความคิด เวทีแสดงออกทางความคิด เพื่อสร้างโอกาสในการพัฒนาการสื่อสารและสัมพันธภาพในครอบครัวในดีขึ้น เป็นต้น

นอกจากนี้ สำหรับทิศทางและแนวโน้มในวันข้างหน้าที่บทบาทการจัดการภาครัฐ น่าจะมีแนวโน้มหดตัวลง ในขณะที่พื้นที่การจัดการโดยชุมชนท้องถิ่นเองจะขยายตัวขึ้นนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเองอาจต้องเตรียมกลไกให้พร้อมรับมือกับการพัฒนาระบบ “สวัสดิการครอบครัวในระดับท้องถิ่น” โดยอาจมีการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาครอบครัวในพื้นที่ที่ต้องการความช่วยเหลือเป็นกลุ่มๆ อาทิ กลุ่มครอบครัวที่มีผู้พิการในครอบครัว ระบบสวัสดิการสำหรับครอบครัวยากลำบากเช่น ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ครอบครัวแม่วัยรุ่นอีกด้วย

ข้อค้นพบต่างๆ ได้สะท้อนให้เห็นโอกาสและความหวังที่ดีของการศึกษาในฐานะเป็นเครื่องมือของการพัฒนาครอบครัว ชุมชน และสังคม โดยปรากฏการณ์ของพื้นที่ได้สร้างความหวังให้คนทำงานด้านครอบครัว นักวิชาการ ตลอดจน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เห็นแนวโน้มและความเป็นไปได้ของการศึกษาในฐานะเครื่องมือของการพัฒนาครอบครัว และสังคม รวมทั้งยังเป็น การสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” ให้เด็กและเยาวชนสามารถดำรงอยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างรู้เท่าทันและเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม

2. ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงในสถาบันครอบครัวไทยอาจเป็นวิกฤติสังคมในอนาคต

สถานการณ์และแนวโน้มเกี่ยวกับสถาบันครอบครัวหลายเรื่องสถานภาพของคนรุ่นใหม่ “โสด แต่งงาน และหย่า” กำลังกำลังส่อเค้าลางของปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างสถาบันครอบครัวโดยตรง ซึ่งอาจเป็นข้อมูลที่สามารถพยากรณ์อนาคตหรืออาจเป็นสัญญาณเตือนสังคมไทย กำลังจะเผชิญความท้าทายครั้งใหม่ จากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางประชากรที่สำคัญ ซึ่งผลการศึกษาแนวโน้มต่างๆ พบว่า เกิดการเปลี่ยนสังคมครัวเรือนไทย คนไทย “ชะลอ” การแต่งงานช้าลง โดยข้อมูลจากการสำรวจสำมะโนประชากรอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ปี 2503-2543 พบว่า ทั้งชายและหญิงตัดสินใจแต่งงานในช่วงอายุเฉลี่ยที่เพิ่มสูงขึ้น โดยในปีพ.ศ. 2503 ชายไทยจะแต่งงานเมื่ออายุประมาณ 25 ปี ส่วนหญิงไทยอายุประมาณ 22 ปี ในขณะที่ในปีพ.ศ. 2543 ผู้ชายไทยโดยเฉลี่ยแต่งงานเมื่อมีอายุมากขึ้นคือประมาณ 27 ปี และผู้หญิงอายุประมาณ 24 ปี

ปรากฏการณ์ “อยู่ก่อนแต่ง” เป็นความสัมพันธ์ของคนหนุ่มสาวสมัยใหม่ที่พัฒนาอย่างรวดเร็วทำให้เกิดการใช้ชีวิตคู่รูปแบบใหม่คือ “อยู่กันกันเอง” โดยที่ผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายอาจจะยังไม่ให้การยอมรับหรืออาจจะไม่เคยรับรู้มาก่อน ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นอย่างเงียบๆ และค่อยๆ กลายเป็นส่วนหนึ่งของ “การยอมรับ” ในกลุ่มคนรุ่นใหม่อย่างช้าๆ ซึ่งเริ่มพบเห็นได้มากขึ้น โดยเฉพาะคนที่อาศัยอยู่ในเมืองหรือหนุ่มสาวที่ย้ายถิ่นจากชนบทเข้ามาศึกษาหรือทำงานในเมือง

เนื่องจากห่างไกลจากสายตาของญาติผู้ใหญ่และสังคมที่รักจก วิถีชีวิตเช่นนี้ “เป็นใจ” และเอื้อต่อการตัดสินใจใช้ชีวิตคู่เช่นนี้ ซึ่งแนวคิดเช่นนี้เป็นการยอมรับแนวคิดของสังคมตะวันตก สำหรับภูมิภาคเอเชีย ประเทศที่พัฒนาแล้วอย่างญี่ปุ่น ปรากฏการณ์นี้เริ่มเห็นได้ชัดตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 1990 จากการสำรวจหนุ่มสาวชาวญี่ปุ่นเมื่อปี พ.ศ. 2543 ในกลุ่มตัวอย่างอายุ 20-49 ปี พบว่าร้อยละ 47 หรือประมาณครึ่งหนึ่งที่ระบุว่าอยู่กินกันโดยไม่ได้แต่งงาน สำหรับสังคมไทย แม้ “การอยู่ก่อนแต่ง” ยังถือเป็นประเด็นใหม่และยังไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมวงกว้าง หากมีการวิเคราะห์ข้อมูลของภายใต้การสำรวจระดับชาติเรื่องพฤติกรรมการเพศในประเทศไทย พบว่า ในปี 2549 กลุ่มตัวอย่างชายหญิงอายุ 18-59 ปี พบว่าร้อยละ 8 ของกลุ่มตัวอย่างเคยอยู่กินกันมาก่อนแต่งงานและในกรุงเทพมหานครมีสัดส่วนสูงถึง 1 ใน 4 ของกลุ่มตัวอย่าง นอกจากนี้ จากการสำรวจของโครงการ Child Watch ก็พบภาพที่สอดคล้องกันคือเด็กวัยมัธยมถึงอุดมศึกษาว่าร้อยละ 50 ยอมรับการ “อยู่ก่อนแต่ง” และแนวโน้มการยอมรับค่านิยมนี้ก็เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องทุกปีด้วย

นอกจากนั้น ปรากฏการณ์ที่สั่นคลอนสถาบันครอบครัวคือ “การหย่าร้าง” ที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นจากอัตราการสมรสต่อการหย่าร้าง 5:1 ในปี 2547 ลดเหลือ 3:1 ในปี 2552 ซึ่งเป็นสิ่งสะท้อนความไม่มั่นคงของครอบครัว และเป็นปัญหาที่ค่อยๆ ทวีความรุนแรงมากขึ้น ผลที่ตามมาคือ มีเด็กจำนวนมากขึ้นที่เติบโตมาในครอบครัวที่ไม่สมบูรณ์ ส่งผลให้เด็กเกิดความเปราะบางมากกว่าเด็กที่เติบโตขึ้นท่ามกลางการดูแลจากพ่อแม่ ผลพวงของการหย่าร้าง คือ ครอบครัวได้ถูกแปรสภาพไป “เกิดครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว” ถึง 1.3 ล้านครอบครัว และครอบครัวในภาวะอยากลำบากต่างๆ ตามมารวมถึงการทอดทิ้งลูกให้ผู้สูงอายุดูแล

โดยปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลง “โครงสร้างและรูปแบบครอบครัว” นี้ นักเศรษฐศาสตร์เรียกว่า “การเปลี่ยนผ่านทางประชากรครั้งที่ 2” (Second Demographic Transition) ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นจากมิติทางประชากร มิติทางสังคม และทางเศรษฐกิจ และกำลังกลายเป็นประเด็นสำคัญของสังคมทั่วโลก เพราะถือเป็นการเปลี่ยนครั้งใหญ่ทางสังคม ดังนั้นสังคมไทยโดยเฉพาะท้องถิ่นในฐานะกลไกการทำงานด้านครอบครัวในระดับพื้นฐานจำเป็นต้องเฝ้าระวังและเตรียมตัวรับมือต่อการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ เพราะอาจจะกลายเป็นวิกฤติการณ์ทางสังคม ปัญหาเด็กและเยาวชนต่างๆ ที่ตามมาได้อีกมากมาย

3. กระบวนการของท้องถิ่นจะเป็นคำตอบเรื่องความเข้มแข็งของครอบครัว

หากชุมชน ท้องถิ่นมีหลักคิด มีความรู้ที่เท่าทันว่าโครงสร้างสภาพครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และบทบาทของชุมชนจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงอย่างไร โดยอาศัยการมีข้อมูลเฝ้าระวังสภาพการณ์ครอบครัวในแต่ละท้องถิ่นเป็นตัวขับเคลื่อนการพัฒนาการเรียนรู้ทางเลือกสำหรับครอบครัว ท้องถิ่นก็จะกลายเป็นกลไกสำคัญในการป้องกันและแก้ปัญหาครอบครัวและสังคมที่สำคัญยิ่งในอนาคต

ปัจจุบัน มีสัญญาณที่ดีจากความเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในท้องถิ่นที่ประกอบไปด้วยกลุ่มองค์กรเอกชนและองค์กรชุมชนหลายกลุ่มที่ทำงานประสานกันในการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของพ่อแม่ และครอบครัว โดยส่วนใหญ่มักเริ่มต้นจากการมีวัตถุประสงค์เพื่อการสร้างกลไกแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างครอบครัวที่มีลักษณะหรือความต้องการคล้ายกัน เช่น กลุ่มครอบครัว Home School กลุ่มเครือข่ายพ่อแม่ผู้ปกครอง เด็กพิเศษ เป็นต้น และภายหลังกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ได้ทำงานร่วมกับท้องถิ่นและชุมชนมากขึ้น นำมาซึ่งการเรียกร้องและผลักดันเชิงนโยบาย อาทิ กรณีการผลักดันกฎกระทรวงเรื่องสิทธิพ่อแม่ในการจัดการศึกษาของกลุ่มพ่อแม่ Home School กรณีการจัดเวทีระดมข้อเสนอเชิงนโยบายต่อรัฐบาลของสถาบันครอบครัววิถีกฎ เป็นต้น การขับเคลื่อนเชิงวิชาการขององค์กรภาคประชาชนเหล่านี้ ยังได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภาคีประกอบด้วยองค์กรสนับสนุนการวิจัย ได้แก่ กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และองค์กรวิจัยในมหาวิทยาลัย เช่น สถาบันวิจัยประชากร และสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัวในสังกัดมหาวิทยาลัยมหิดล เป็นต้น

การพัฒนายุทธศาสตร์การส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวนับเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่สำคัญของประเทศบนฐานความตระหนักที่ว่า “นโยบายและมาตรการใดๆ ที่เป็นผลดีต่อคุณภาพชีวิตของครอบครัว ย่อมจะเป็นผลดีต่อการแก้ปัญหาและพัฒนาประเทศในทุกด้านในอนาคต” ดังนั้น รัฐควรให้การส่งเสริมและพัฒนากระบวนการสวัสดิการสำหรับแม่และเด็ก โดยการปรับปรุงเงื่อนไขเชิงกฎระเบียบที่เอื้อต่อการใช้เวลาาร่วมกันของพ่อแม่ลูกและครอบครัวอย่างพอเพียง และมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะครอบคลุมมาตรการที่เกี่ยวกับเงินช่วยเหลือและเงินลดหย่อนในการเลี้ยงดูบุตร การรณรงค์ทางสังคมเพื่อสร้างคุณค่าและความสำคัญของการใช้เวลากับครอบครัว นอกจากนี้ควรมีการกำหนดมาตรการด้านการเงินการคลังเพื่อจูงใจให้ภาคเอกชนลงทุนในระบบสวัสดิการแม่และเด็กมากยิ่งขึ้น รวมทั้งการเพิ่มมาตรการช่วยเหลือครอบครัวที่ยากลำบาก อาทิ ครอบครัวพ่อแม่เดี่ยว ครอบครัวที่ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งให้ทำหน้าที่ดูแลเด็ก ครอบครัวที่มีความพิการทุพพลภาพในส่วนของลูกหรือพ่อแม่

“สัญญาณแห่งพลังชุมชน” และความเคลื่อนไหวดังที่กล่าวข้างต้น ทำให้เราเห็นถึง “โอกาสของการพัฒนา” ที่ดีในระดับท้องถิ่นในการพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัวบนฐานทุนทางสังคมของท้องถิ่น เช่น การใช้พลังของกลุ่มผู้สูงอายุที่เป็นปราชญ์ชุมชน พลังของระบบเครือญาติและเครือข่ายทางสังคม ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสถาบันการศึกษา และสถาบันศาสนาในชุมชน เป็นต้น บทบาทของท้องถิ่นในการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวจึงจำเป็นต้องมีการผลักดันอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ระดับนโยบายรัฐบาลลงไปถึงระดับท้องถิ่น โดยยุทธศาสตร์ภาครัฐในการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวในระดับท้องถิ่นจำเป็นต้องมีความชัดเจนในการเป็นเครื่องชี้้นำการทำงานของหน่วยงานที่ภาครัฐเกี่ยวข้อง เพื่อการประสานการทำงานระหว่างหน่วยงานให้เกิดการขับเคลื่อนและผลักดันการทำงานด้านครอบครัวในระดับท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

4. การศึกษาทางเลือกสำหรับครอบครัวจะต้องเติบโตยิ่งขึ้นในอนาคต

การส่งเสริมครอบครัวให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย การสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ทางเลือกหรือการศึกษาทางเลือกในลักษณะต่างๆ ตลอดจนผลักดันให้ครอบครัวยุคใหม่มีแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต รวมถึงการเชื่อมต่อการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ สำหรับครอบครัวทั้งการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน การเรียนรู้นอกโรงเรียน และการเรียนรู้ตามอัธยาศัย จะเป็นเรื่องที่มีความสำคัญยิ่งในอนาคต โดยในการนี้ “การศึกษาทางเลือก” (Alternative Education) จะเป็นคำตอบสำคัญเพราะสามารถปรับรูปแบบการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของครอบครัวที่แตกต่างกันได้

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางความเคลื่อนไหวของกระแสการศึกษาทางเลือกนี้ เราอาจจะต้องให้ความสนใจกับแนวโน้ม “การเป็นสังคมความรู้” (Learning Society) มากขึ้น ที่ครอบครัวยุคใหม่ที่ต้องมีความรู้ ทักษะ และความสามารถใน “การเรียนรู้จากทุกที่ได้ทุกเมื่อ” (Any Time Any Where Education) มากขึ้น ภายใต้ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศที่จะทำให้การศึกษาเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่กว้างขึ้นและเร็วขึ้น ในอนาคตครอบครัวอาจจำเป็นต้องเรียนรู้และปรับตัวให้เท่าทันต่อการพัฒนาเทคโนโลยีในทศวรรษต่อไป ซึ่งจะมีนวัตกรรมที่หลากหลาย อาทิ Digital library network, Portable multimedia communication, Voice-operated computer, Instant translation technology เป็นต้น

ประเด็นที่น่าสนใจที่มาพร้อมกับนวัตกรรมการเรียนรู้ทางเลือกสำหรับครอบครัวต่างๆ เหล่านี้ คือ ทำอย่างไรชุมชน ท้องถิ่นมีโอกาสที่จะพัฒนาการบริหารและจัดการทรัพยากรเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว ใช้ประโยชน์เทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้ของครอบครัวและลด “ช่องว่างทางดิจิทัล” (Digital device) ระหว่างคนเมืองและชนบทท้องถิ่น อันมีนัยสำคัญต่อการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานทั้งในโรงเรียนและชุมชนเพื่อเพิ่มโอกาสทางการเรียนรู้และการสร้างเครือข่ายเรียนรู้ผ่านสื่อสมัยใหม่สำหรับเด็กๆ พ่อแม่ ผู้ปกครองที่จะได้มีโอกาสเรียนรู้สิ่งต่างๆ อย่างเท่าเทียมกับสังคมเมืองมากขึ้น

ความเคลื่อนไหวเชิงนโยบายในหลายประเทศที่หันมาขานรับต่อการเรียนรู้และปรับตัวตามแนวโน้มใหม่นี้ ตัวอย่างของรัฐบาลนิวซีแลนด์ ที่นับได้ว่าเป็นประเทศที่น่าสนใจประเทศหนึ่งที่ได้ประกาศจุดยืนของประเทศในการส่งเสริมงานวัฒนธรรมเพื่อความเข้มแข็งของครอบครัว ท้องถิ่น ชุมชน และสังคม โดยได้ผูกโยงนโยบายและยุทธศาสตร์การดำเนินงานทางวัฒนธรรมควบคู่ไปกับยุทธศาสตร์การจัดการการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมสำหรับท้องถิ่นในอนาคต ภายใต้วิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์วัฒนธรรม 2005-2009 ที่ให้ความสำคัญกับการใช้สื่อและเทคโนโลยีเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และลดช่องว่างการเรียนรู้ระหว่างคนในสังคมลงเช่นเดียวกัน (กระทรวงวัฒนธรรม, 2548)

5. การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญที่สุดของความสำเร็จ

เส้นทางการปฏิรูปการศึกษาในอนาคตสำหรับท้องถิ่น บทบาทขององค์กรท้องถิ่น บนฐานการมีส่วนร่วมของครอบครัว โรงเรียน และชุมชน นับเป็นเรื่องจำเป็นต่อการสนองตอบความต้องการของปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน และกลุ่มคนหลากหลายวัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่น และในขณะเดียวกัน บทบาทของท้องถิ่นจำเป็นต้องปรับกระบวนการทำงานให้มุ่งเสริมสร้างให้ทุกหน่วยในสังคมมีโอกาสที่เท่าเทียมในการเข้ามามีส่วนร่วมกับการบริหารจัดการท้องถิ่นโดยเฉพาะในมิติสังคมให้มากขึ้นด้วย

มุมมองของงานชิ้นนี้จากงานวิจัยครั้งนี้ พบว่าการจัดเวทีในชุมชนบนฐานการมีส่วนร่วมของเด็กๆ พ่อแม่ ผู้ปกครอง และสมาชิกชุมชนช่วยให้เกิดประสิทธิภาพ และความยั่งยืนในการทำงานของท้องถิ่น โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนได้กลายเป็นแรงขับเคลื่อนของการทำงานเรื่องครอบครัวในท้องถิ่นจากการเปิดพื้นที่ให้เด็กๆ และพ่อแม่ได้มีโอกาสคิดและวางยุทธศาสตร์ส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวร่วมกัน

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการทำงานด้านครอบครัวยังสามารถฟื้นความเข้มแข็งให้ชุมชนโดยรวมได้ด้วยการทำงานเป็นเครือข่ายระหว่างชุมชนและด้วยการเกื้อหนุนของหน่วยงานภายนอก เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมในเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนในพื้นที่นั้น ซึ่งจะเป็เครือข่ายการเรียนรู้ที่ส่งผลดีต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในมิติอื่นๆ ต่อไปในอนาคตได้อีกด้วย

6. การมอง ครอบครัวในระบบโลก ในระดับมหภาคเราพบว่าการ “ใช้ข้อมูลเป็นตัวนำ” เป็นทุนที่ดี

ในอนาคตสังคมไทยจะมีความต้องการองค์ความรู้จากการวิจัยเกี่ยวกับสถาบันครอบครัวในสังคมไทย ทั้งในมิติสถานการณ์และแนวโน้มอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อประกอบการวางแผนยุทธศาสตร์ และมาตรการต่างๆ ในการพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัวไทยในระยะยาว รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมึระบบการจัดการคลังข้อมูลระดับชาติ (National ClearingHouse) ด้านครอบครัวที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมข้อมูลและนวัตกรรมดีๆ ในการพัฒนาครอบครัว รวมทั้งข้อมูลเกี่ยวกับเครือข่ายคนทำงานด้านครอบครัว นอกจากนี้ ยังอาจจำเป็นที่จะต้องมึศูนย์ประสานงานในการขับเคลื่อน งานด้านครอบครัวระดับชาติเพื่อเป็นตัวเชื่อมประสานกับองค์กรต่างๆ ที่ทำงานเกี่ยวข้องเพื่อนำไปสู่การมีกลไกการจัดการทางสังคมที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะของการวิจัย

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ การจัดสวัสดิการสำหรับครอบครัว ให้ครอบคลุมทุกกลุ่มอาชีพ โดยเฉพาะครอบครัวในภาวะยากลำบาก โดยเพิ่มระบบบริการของรัฐให้ครอบครัวสามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวก รวมทั้งการจัดทำโครงการที่ให้อำนาจยกย่องครอบครัวตัวอย่างในทุกชุมชนท้องถิ่น การเสริมสร้างความเท่าเทียมในสิทธิของทั้งพ่อแม่ในการลาดูแลบุตร

2) กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น ควรตระหนักถึงความสำคัญของบทบาทของท้องถิ่นต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว โดยควรผลักดันให้เกิด “โครงการสำรวจสภาพการณ์เด็ก เยาวชน และครอบครัวระดับท้องถิ่น” เพื่อให้เกิดฐานข้อมูลการเฝ้าระวังสภาพการณ์เด็ก เยาวชน และครอบครัวในระดับท้องถิ่น และการพัฒนาตัวชี้วัดมาตรฐานสำหรับครอบครัวอย่างเป็นรูปธรรม

3) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรส่งเสริมการเปิดพื้นที่สำหรับคนในชุมชนครอบครัว ได้ร่วมกันวางแผนเพื่อให้เกิดคณะทำงาน แผนงาน กิจกรรม งบประมาณ และกลไกการจัดการที่ยั่งยืนในพื้นที่ ทำงานบนฐานข้อมูลของท้องถิ่นในเรื่องครอบครัว การพัฒนาเครื่องมือและตัวชี้วัด และประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้เกิดเป็นโครงการการพัฒนาที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพบริบทพื้นที่

4) องค์กรอิสระ กลุ่มจิตอาสาต่างๆ สนับสนุนการทำงานร่วมกับคนในพื้นที่ให้สามารถเชื่อมโยงความรู้ภายนอกชุมชนกับความรู้ที่มีในท้องถิ่น ผ่านกลุ่มผู้สูงอายุ และขับเคลื่อนขยายผลจากระดับท้องถิ่นไปสู่จังหวัด นอกจากนี้ยังพบว่าความเป็นได้ในการพัฒนา โดย “อาศัยข้อมูลเป็นฐานการขับเคลื่อนและแก้ปัญหา” เป็นแนวทางการของการดำเนินงานการพัฒนาของท้องถิ่น

5) ครอบครัว ควรมีการจัดสรรเวลา และเปิดพื้นที่สำหรับการเรียนรู้ภายในครอบครัว เพื่อให้เกิดการ “เรียนรู้เท่าทัน” ผลกระทบในด้านต่างๆ และ “พัฒนาทักษะชีวิต” เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้ครอบครัว เช่น การพูดคุยสื่อสารระหว่างคนในครอบครัวมากขึ้น การเที่ยวด้วยกันในวันหยุดสุดสัปดาห์ ฯลฯ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) รัฐบาลควรกำหนด “วาระครอบครัว เป็นวาระแห่งชาติ” เพื่อให้ทุกภาคส่วนเห็นความสำคัญของครอบครัว และการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การจัดการความรู้ที่มุ่งให้มีกลไกสร้างความรู้และจัดการความรู้ที่อยู่นอกระบบราชการแต่ทำงานควบคู่เพื่อหนุนเสริมกลไกภาครัฐ ให้การ

จัดการความรู้ไปเสริมพลังอำนาจของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว เพื่อให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ สร้างความรู้ และจัดการความรู้ด้านครอบครัวอย่างเป็นระบบมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ การกำหนดมาตรการจูงใจให้ภาคเอกชน จัดให้มีศูนย์เด็กเล็กในที่ทำงาน มีมาตรการการลดหย่อนภาษีให้ภาคเอกชนที่จัดสวัสดิการให้แม่และเด็ก รวมทั้งการรณรงค์กับภาคเอกชนให้ส่งเสริมอาชีพแม่ลูกอ่อน เช่น ให้พนักงานที่เป็นแม่ลูกอ่อนทำงานที่บ้านได้ เป็นต้น

2) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และกระทรวงอื่นๆ ควรร่วมกันรณรงค์ส่งเสริมการเปิดพื้นที่ความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว เช่น การรณรงค์เกี่ยวกับการใช้เวลาว่างร่วมกันของคนในครอบครัว ฯลฯ

3) กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น ควรสนับสนุนให้มีระบบบริการความรู้สำหรับครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความสำคัญกับ “พ่อแม่เรียนรู้/ครอบครัวศึกษา” โดยอาจร่วมมือกับสถาบันการศึกษาในพื้นที่ ในจัดหลักสูตรอบรมเตรียมความพร้อมสำหรับคู่สมรส การมีหลักสูตรครอบครัวศึกษาตั้งแต่อนุบาล และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างครอบครัว

4) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ควรสนับสนุนผลักดันและส่งเสริมเครือข่าย ภาคีคนทำงานในพื้นที่ให้เกิดการบูรณาการความร่วมมือเชิงพื้นที่จากภาคส่วนต่างๆ ทั้งในระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ชุมชน เป็นต้น ให้มีส่วนร่วมขับเคลื่อนการศึกษาสำหรับครอบครัว โดยเฉพาะการสร้าง “พื้นที่แห่งการเรียนรู้” ให้เป็นพื้นที่ที่มีบริบทที่เอื้อต่อการเรียนรู้ที่ดีสำหรับเด็ก เยาวชนและครอบครัวหลากหลายรูปแบบอย่างเป็นรูปธรรม อาทิ โครงการตำบลนำอยู่สำหรับเด็ก

5) ท้องถิ่น เสนอให้มีกลไกประชาคมในจังหวัดต่างๆ ได้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานขับเคลื่อนยุทธศาสตร์พื้นที่ที่เชื่อมต่อกับหน่วยการศึกษาและภาคสังคม ทั้งในระดับปฏิบัติ ให้เชื่อมต่อกับระดับนโยบาย รวมถึงการมีส่วนร่วมทางการศึกษาทั้งเรื่องยุทธศาสตร์การลงทุน การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ การเปิดพื้นที่การเรียนรู้ การส่งเสริมการเรียนรู้ทักษะชีวิต การส่งเสริมการเรียนรู้ที่หลากหลาย รวมถึงการดำเนินงานเครือข่ายเพื่อขับเคลื่อนการเรียนรู้ และเครือข่ายวิจัยและจัดการความรู้ในด้านต่างๆ เพื่อสนับสนุนให้เกิดการยกระดับคุณภาพการศึกษา และพัฒนาการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

6) พ่อแม่ การส่งเสริมบทบาทของเครือข่ายพ่อแม่ เช่น การสนับสนุนบทบาทครอบครัวในการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชน-บ้าน -วัด- โรงเรียน เพื่อลูกหลานในอนาคต

ข้อเสนอต่อการวิจัยครั้งต่อไป

1) เสนอให้มีการวิจัยศึกษาในกลุ่มครอบครัวเป้าหมายเฉพาะหรือที่มีความต้องการพิเศษที่หลากหลายในระดับต่างๆ

2) เสนอให้มีการวิจัยและพัฒนาศูนย์อนาคตศึกษาด้านครอบครัว เพื่อคาดการณ์

สภาวะการณ์และแนวโน้มด้านครอบครัว และสร้างข้อมูลความรู้สำหรับการวางแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาครอบครัวในอนาคต รวมถึงเสนอให้ศูนย์อนาคตศึกษาด้านครอบครัว เพื่อเป็นหน่วยฝึกอบรมให้ความรู้และพัฒนาเครือข่ายนักพัฒนาครอบครัวและนักจัดการครอบครัวรุ่นใหม่

3) เสนอให้มีการวิจัยและติดตามผลกระทบจากการดำเนินยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวที่เกิดขึ้นท้องถิ่นในระยะยาว